

ĖEIMA ĖR TRADICĖJĖS

arba

NU SAVA PRIGIMTĖIS NEPAIEGSI

MUKIENĖ DANUTĖ

LiaudĖs iĖmintĖs saka, ka maĖiausĉ keitas Ŗmuogaus prigimtĖs.

Galem rokoutĖ, kĖp nuorem. Je sakĖsem, ka so genĖs perjemam puoreiki bĖtĖ milĖmĖms Ėr milietĖ, nuora ŖĖnuotĖ Ėr bĖtĖ ŖĖnuomĖms, vĖsumĖt ĖalĖp savĖs jaustĖ artĖma, Ŗmuogo, katros Ėr nelaimĖs, Ėr dĖiaugsma valonda tau atrĖms pietĖ, kuo gera nesoklisem. Nesam genu inĖinerĖjĖs speceistĖ, bet puoreiki torietĖ Ėeima, bĖtĖ anuos nario kuoĖnos torem. Priklausa tas nu genu a nĉ, nededelĉ Ė rūpenamies. Tad, ka Ė kĖp atlaidĉ Ė demuokratĖkĖ bevertintomem ĖiuolaikĖnĖ Ŗmuogaus puoĖiuri i Ėeima, kad Ėr kuokĖi kuosmuopolitĖ bebĖtomem, onkstiau a vieliu tuos Ėeimuos kuoĖnam prireik. Ėr gerĖ, ka Ėr kor pareitĖ, so kou sostiĖtĖ, pasĖrokoutĖ, ĖĖrdi iĖlĖitĖ. Ėr ne tik... Kor kĖtor, je ne Ėeimuo Ėr geriausĉ Ėr ĖvĖntĖs ĖvĉstĖ, kor kĖtor, je ne Ėeimuo Ėr daugiausĉ dĖiaugsma, ka matĖ, kĖp kĖ tik uĖĖmĖs maĖulielis jau akeliems marksta Ėr mamas veida pradĖd sava Ŗvilgsio sekuiotĖ, vuo kĖik praaugĖs Ėr sava patĖis kuojeliem tvĖrtĖ i ŖemĖ atsĖrem, pĖrmouji Ŗingsnieli padĖd...

Ka sostiĖi uĖ balta stalkdongtĖ padĖngta stala, pati ĖĖrdĖs trauk kuokĖ tĉstĖnĖ daina uĖvestĖ a kĖtam, traukontem anou, pritarĖtĖ. Ėr ni kuokĖ skĖrtoma nier, a to kaimĖ, a miestĖ giveni. Tas pats ŖemĖs Ėr tradicĖjĖs Ėauksmos tavi kel liĖo ont sparnĖ Ėr karto so dainĖ neĖ tuolin.

PasĖrokouk so jaunĖs, anĖi tau pasakis, ka Ėe – kaima kultĖra. Be juk Ė kaima Ŗmuogos ne vĖn ont Ėaligatvio given. Veiziek, ateit savaitgalis Ėr jau ons, so-sĖsgrĉbĖs vĖsa torta, sok kor i kaima suodĖba, pri opiu, ĖĖerĖ a jĖras. Rĉk anam tuos erdvies, Ŗa-loma, katros tik gamtuo, kaimĖ, tik tĖn, kor mĖsa ŖemĖs sivĖ. Tad palĖkem tus, katrĖi aple kaima kultĖra puostrĖngaun anuos ni paĖintĖ nepaĖĖnĖ, ĖnĖ Ėr neĖĖnou Ŗmuogaus prigimtĖis, vuo mes sogriĖkem i Ėeima Ėr pasĖveiziekem, kĖik tĖn poikiĖ, nepakartuojemu tradicĖju Ėr papruotiĖ, katrĖ mums kap dounas Ėr vondĖns liĖ pat Ėiuol rĉk.

LĖg pat Ėiuo a tik ne daugiausĉ bus iĖlĖkĖ vestuviu (Ŗem. – vesieliu) tradicĖju. Anuos, ka Ėr kĖik pakuoregoutas vĖs dar givas mĖsa givenĖmĖ. TĖms, katrĖi nuorietom soĖĖnuotĖ a prisĖmintĖ, kuokĖs veselĖs ŖemaitĖjuo liuob viktĖ XIX omĖiaus pabaĖguo– XX omĖiaus pĖrmuo posie, sĖndĖin siĖluuojem paskaitĖtĖ garsĖ Ŗemaitiu kraĖta kultĖras Ėr istuorĖjĖs tĖrĖnietuojĖ, muziejĖninka MĖckevĖĖ Juoza teksta „ŖemaitĖio vestuvĖs“.

Vidos ir Vinco Stankūno ŖemaitĖkos sodybos fragmentas (Ėiaulio rajonas). DanutĖs MukienĖs nuotrauka

PEMAIËIØ VESTUVËS

Nuo 1850 m. iki ðiø dienø Plateliø, Alsëdþiø,
Ylakiø apylinkëse

JUOZAS MICKEVIËIUS

STEBËJIMAS

Jaunuomenë nuo pat Kalëdø iki Uþgavëniø eina, vaþiuoja á mugës, kirvelninkus¹, atlaidus pasiklausyti, pasiklausinëti, kas ið papastamø daro vestuves, svieto² pamatyti. Viena diena metuose yra ypatinga – mergø diena. Tai – Naujø metø jomarkas³. Þemaiëio merginos labai mëgsta turgus, jomarkus, nes ten turi gerà progà pasipvalgyti, pasidairyti á jaunimà. Net ir uþbarabanydamas⁴ bûsimà turgø bei jomarkà, miesto þmogelis, uþpraðydamas savo papastamas merginas, ne kartà priduria: „Mergës, mergës, á jomarkà tà bei tà dienà – ir jûs nepasilikit!“

Didþiausias sumaniusiojø sukurti ðeimà susibûrimas bûna vadinamajame „mësëdyje“, t. y., laikotarpyje nuo Kalëdø iki Uþgavëniø. Visi, norintys susituokti, stengiasi suðokti vestuves „mësëdyje“, nes tai yra patogiausias laikas ûkininkams. Geriausi tada þiemos keliai, jaunieji laisvi nuo ûkio darbø.

Per mësëdà⁵ pilni jomarkai, turgus þmoniø, nes vieni nori save parodyti, kiti pamatyti merginas ar vaikus, parëtkas⁶, kuriø nemàþai kiekvienà dienà, ypaë antradieniais arba sekmadieniais.

Dauguma þemaiëio greitai, vos tik pamatø, nesiskubina tuoktis. Norintieji vesti ið lëto apsiþiûri, apsiklausinëja, iðsiaiðkina, ar tai daryti jam leidþia sàlygos. Suþinojæs, kur yra jam tinkama mergina, þinoma, pagal jo turtingumà, amþiø ir iðsiaiðkinæs, ar jos tëvai mano leisti dukrà uþ vyro, pasiima pirðlã ir rengiasi jã siøsti á pirðlybas. Pirðliø ne kiekviename kaime yra. Pirðlys turi bûti vedæs, kad pats nepasiviliotø perðamàjà merginà, be to, rimtas, ne koksai vëjagaudis, kad jo pasirinktuøju tëvai galëtø pasitikëti, daugelio þmoniø papastamas, iðkalbingas, apsukrus, sugebæs pirðlio pareigas atlikti, kad jauniui gëdos nepadarytø, kad ðis per pirðlã „nosies“ negautø. Moteriðka nebûna pirðliu, nes sakoma: „Moteriðka pirðliu – biasas⁷ ðliubà⁸ duoda“.

PIRÐLYBOS

Tais metais, kai „mësëdis“ trumpas, bernai skuba vesti, o merginos – iðtekëti. Mergaitës daþniausiai teka turëdamos 22–23 metus amþiaus, bet, jei yra svarbus reikalas, iðteka ir 17–18 metø, bet tokio yra nedaug. Seniau be 17 metø merginai kunigai ðliubo neduodavø. Vyrai, karo tarnybos neatlikæ, taip pat retai kada veda.

„Mësëdyje“ pirðliams yra tikra ðienapjûtë. Jie kaip kokie sprau-

(Nukelta á 4 p.)

Jaunystë... Danutës Mukienës nuotrauka

Vidos ir Vinco Stankūna pėmaitiūkoje sodyboje (Dliaulio rajonas). Danutės Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 3 p.)

ninkai⁹ atsiklastæ, lekia eia á vieno, eia á kito vaikino ar merginos á pirðlybas. Norintis vesti dël pirðlybø susitaria su pirðliu. Jei iðperða turtingà, jaunà ir gerà þmonà, gauna kelis ðimtus litø, o jei paprastà – uþtenka ir keliø deðimèiø. Pirmiausia pirðlys vienas, be jaunikio, atvyksta pas mergaitës tãvus. Jei merginos tãvams koks jaunikis patinka, tai ir patys atsiun- eia pirðlã. Pirðlys apsako, koks yra vaikino ar merginos turtas, ampjus, kartais –darbøtumas ir kt. Jei tãvams, nuotakai ar jaunikiui tinka, pirðlys sutaria artimãjã sekmadienã suvesti jaunosius á papintã, jei jie dar nepapãstami. Jeigu tãvai kartais dël kuriø nors prieþasø (jei mergaitë dar per jauna tekëti ar negali duoti dalies, pasogos, kloti kraieio) nenori leisti dukters uþ vyro, pirðliui tada nebelieka nieko kita, kaip, „ãsitaisius lapës lieþuvã“, girti perða- mojo turtingumã, iðmintingumã, darbøtumã ir kitus jo geruosius savumus (savybes). Moti- na, nors ir minkðtesnës ðirdies pradëjus tokias kalbas, vis dëlto pasako: „Neleisiu – jauna tebëra, teuþdirba man uþ koðeles“. Pirðlys, nepasiduodamas ir nesidrovëdamas kã nors sumeluoti, ðrodinëja, neðykðtëdamas nei prieþodþiø, nei gudresniø posakiø, pvz., „Nesigai-

Vidos ir Vinco Stankūna pėmaitiūkoje sodyboje (Dliaulio rajonas). Danutės Mukienės nuotrauka

lësi anksti këlæs, jaunas vedæs, „Senas jau- nã ves, pasiëmæs nepames“ ir kt. Jaunikiai pirðlius gerai paëestavoja¹⁰, paþada gerø magaryeio¹¹, pastato butelã „baltakës“, pa- deda uþkandos. Smuklëse net ir daug ge- riantieji prisilaiko, kad nepradëtø „þãsis ga- nyti“. Seniau, jei tik pasitaikydavo, kad vesti ketinanëiojo namuose gyvena keli vyrai ar moterys, jaunikiui pirðlys uþdainuodavæs kuriã nors vienã dainã.

Be to, ne kartã dãpnas jaunikis, nusi- skøsdamas savo nepasisekimu, apgailes- taudamas savo likimã, vienas pats, priøð iðvykdamas zalëtosna¹² ar tøvø verëiamas kitã imti uþ þmonã, uþtraukia arba uþni- nuoja ðitokiã dainã:

Að turëjau merguþelã, tumba, tumba,
Kaip darþely lelijëlã, tumba, ir t. t.
Lankydamas kuo tankiausiai ir t. t.
Mylëdamas kuo labiausiai ir t. t.
Nors ji buvo ir varginga ir t. t.
Bet dorybëj vis turtinga ir t. t.
Vainikëlis aþaliavo ir t. t.
Ji darbavos, ji dainavo ir t. t.

Pasirodë, kad manoji, ir t. t.
Neturtinga mylimoji, ir t. t.;
Èmë tãvas mane barti, ir t. t.;
Ta nebus mano marti, ir t. t.
Tarnaitës ðuktë kaimyno, ir t. t.,
Tegu eina á karklynã, ir t. t.;
Iðkok paëiã tu sau gerã, ir t. t.,
Kuri turi savo dvarã, ir t. t.

Vãþiavau savaitë, treëiã, tumba, tumba,
Kol suradau savo paëiã, ir t. t.

Mûrais bokðtai mûravoti, ir t. t.,
Kiemas plytom brukavotas, ir t. t.,
þali sodai, kaipo gojus, ir t. t.,
þydi kvietkos, kaipo rojus, ir t. t.,
Visko yra, visko pilna, ir t. t.
Ir ið mësos, ir ið vilnos, ir t. t.;
Tiktai paëiã reik regëti, ir t. t.,
Ir vestuves reik pradëti, ir t. t.

Ðtai, kur mano bûsinëioji, ir t. t.,
Ið uþ peëiaus iðskrapëiojo, ir t. t.,
Vienos akies nebeturi, ir t. t.,
O su antra kreivai þiûri, ir t. t.
Laibos kojos, kaip lëkðutës, ir t. t.,
Smali galva, kaip gegutës, ir t. t.,
Kaklas ilgas, kaip aguonos, ir t. t.,
Kupra, kaip kepalas duonos, ir t. t.,
Ausys plaëios, kaip torielkos¹³, ir t. t.,
Melsvas veidas nuo arielkos, ir t. t.

Seniau ir žalėtas žalėtininkai visada jodavo vakarais, dažniausiai ėmus brėkoti, kad niekas nematytų ir neįnotų. Dabar tas paprotys raitiems ir vakarais joti ir žalėtas išnyko. Mat ėmaiėiuose beveik iki pat Didžiojo karo (Pirmojo pasaulinio – red. p.) keliai buvo blogi: daugybė brastų, duburkių, dobravų, kur net ratai daugelyje vietų susmukdavo. Šis aukdėiau paminėtas paprotys tiek ilgai užsiliko tik dėl to, kad ėmaiėiai yra konservatyvūs ir ilgai laikosi senų tradicijų. Karų su kryžiuoėiais laikais, vėliau Lenkė-lietuvių valstybės metu, iki pat rusams pavergiant, bajorai kiekvienoje akalicoje¹⁴ karo pratimę mokydavosi vis su ėirgu, o ir turgus ar dventadie-niais jodavo raiti ir prisisegę kardus.

Dabar ir žalėtas žalėtininkai vyksta vėpiuoti ir jau dienos metu. Vėpiuoja graėiu vėpimu, geru arkliau, naujais dleėjais¹⁵. Vaikinas apsi-rengia gerais rūbais, pasiriėda prie arklio dno skambalė. Pirėlys vėpiuoja viename vėpime su jaunikiu. Jis valdo arklė, o jaunikis sėdi dalia, pono vietoje. Pirėla nuo jaunikio galima atskirti tik pagal amėiū (Ėmaiėiuose jaunieji visada pasirenka tokė pirėla, kuris maėdaug atrodo senesnis amėiumi ir iėvaizda) ir blogesnių rūbų, o dėiap jau pirėlys niekuo nesiskiria nuo jaunikio, kuris yra labiau susitam-pės ir susidūkavęs.

Pirėliai, avėpiavę ir kaimė ar ir merginos kiemė, paleidėia arklė, kiek tik gali, smarkiau, nes nori parodyti, kad jie yra dūmnūs¹⁶, mitrūs, apskrūs, turė gerė arklė, t. y. ne iė kelmo spirti. Ėmaitis mėgsta ir geba iėdidėiai pasirodyti, aukėtai save stato. Kaip seniau, taip ir dabar, atsiranda tokie jaunikių, kurie su mergina ar jos tėvais yra nepaėstami; tik, ėinoma, pirėlys yra ir turi bŗt paėstamas.

Zalėtininkai, ir kiemė avėpiavę, sustoja kur nors prie tvartų („kŗtes“), nesukubėdami, kaip sako, atsileidę, taiso arklė: riėda, deda pa-darė, purtina nuo savės prikibusius dėngalius. Duo visė laikė ne-rimsta. Iėgirdę duns lojimė, dėimininkai puola prie lango ir ėiuri, kas ateina ar atvėpiuoja, nes jė rudiš be reikalo neloja. Jaunikis lieka prie vėpimo, o pirėlys eina ir vidė supinoti, ar priims pirėlius, ar ne. Eidamas ir trobė, jis dēl atsargumo pasiima botagė uėpuolusiam duniui „per apykaklę sukirti“.

Ėėjės ir sėdnis, pasistato kerėion botagė ir ėengia ir dėimyninę trobė. Tuoj, akėlės vidun kojė, pasisveikina Kristaus pagarbinimu, o dabar jau daugelis – „laba diena“. Po to eina arėiau: pirmiausia pasveikina namų dėimininkė, kuriai dažniausiai paduoda rankė. Turtingė dėimininkė pasveikina pabuėiuodamas jos rankė. Dėimi-ninkė ir kitus sveikina vėliau ir tik rankė paduodamas. Dėimininkas praė sėstis ir kalbina.

Ragindamas sėstis jis dažnai prakalbina sveėia paprastais, dažnai vartojamais posakiais: „Sėskis! Ar visus staėlius palikai?“, „Sėskis! Staėias apsimeluosi...“ Pirėlys, labai skubėdamas, to nepaiso ir trumpai atsako: „Noriu dar augti“. Jis, nenorėdamas jaunikio daldyti lauke, tuoj pasisako, ko atvykės, kokė vaikina atvedės. Nupa-sakoja, kokie jo turtai, be to, dar, kad yra geros giminės, darbėtus ir rimtas vyras. Tėvams ir dukrai tinkamė jaunikė pirėlio papraėo pakviesti vidun; prieėingu atveju tėvas ar motina pareiėkia, kad neleis dukters tekėti, nes jaunikis per maėė ŗkė teturės ar esės senas. Jaunikiui toks atsakymas yra skaudus mŗgis. Tuo labiau negraėu, kad iėbrokijo¹⁷. Todė savės verti jaunikai iė anksto pasirŗpina supinoti, kaip bus priimti ir prie ne sau lygių dažniausiai vengia vėpiuoti. Prieė vėpiuodami gerai iėklausinėja pirėla.

Pirėliui ėeinant ir trobė, nuotaka sprunka ir kitė kambarė, dažniau-siai ir alkieris ar pryėininkė iėeiginiais rūbais apsirengti. Apsivelka geresniais rūbais, kojas apsiauna geromis kojainaitėmis, susidū-

kuoja „glotniau“ kasas. Dėimyna ir kiti namiėkiai ėeina ir uėpeėi-nė¹⁸ – dėimyninę trobė, pasiima kokius knebinus: moterys verpia, vyrai veja virves, piemenys plėdo plunksnas, o motina bruzda, taisydama kambarius. Tuo tarpu, kol pirėlys dar viduje, jaunikis, sėdėdamas vėpime ir laukdamas pirėlio iėeinant iė trobos, suka, raito ŗsus, nusivalo dėienė ar kokius prikibusius dėapus nuo rūbų, dėvaresnis nusivalo net ir apdulėjusius batus. Jo priimti iėeina tė-vas ar motina, o jei dėie yra kuo labai ŗpimti, iėeina kuris nors kitas artimesnis tėvams ir dukteriai. Pasisveikinę eina ir vidė. Pasidėda virėdutinus kailinius, atvykėliams duoda sėstis. Dėimininkas kal-basi su sveėiais, motina su mergėmis rengia vaiėes.

Pasipuodusi mergaitė ėeina prie sveėiū. Pasisveikinusi ir dėiek tiek pasikalbėjusi, iėeina padėti motinai rengti valgė. Pirėlys dažnai lankosi dėimyninėj troboj, virtuvėj, pas virėjas ir jaunėjė. Ten jis nuolat ėeina bŗk tai atsigerti ar pirėtinis dėiovinti. Iė tikrėjė, jam rūpi iė nuotakos supinoti, kaip jai patinka jaunikis. Ėia jis nieko nesivarėydamas turi progos patarpininkauti jaunikiui, kuriam mer-ginos palankumė ar nepalankumė pasako kitiems nematant anks-ėiau sutartu gestu – akie pamerkimu, ypatingu rankos mostu, ar geresnė valandėla nutaikės, padniėpdėdamas ausin, pusbalsiu pa-sakydamas. Nepatikės vaikinas daugiau tē namų dēl vedybų nebe-lanko, o dēl merginos galvos ilgai nekvarėina, nes ir prieėodis toks yra: „Prievarta buėiuojant – dvasia smirda“.

Kol pietus parengia, ėeina obuolius valgyti. Besidnekuėiuojan-ėius pirėlius pavaiėina mėsė, deėromis, krienais (prie mėsos), taukuose keptomis bulvėmis, grybais, blynais, sŗriu, varėke, duo-na, sviestu, vėliau – arbata ar kava, uogų sunka (sultimis). Geriantieji nepamirėta degtinės, su medum atmiedėtos, pagaliau, kad ir naminio alaus aėoėio. Tai valgiai paprastė, neypatingai turtingė ŗkininkė, kurie gal nebuvo pasirėngę sveėius priimti. Turtingieji ŗkininkai dėiuo atveju pagamina daug geresnius pietus.

Stalo gale sodina jaunikė, prie jė dėalies – nuotakė ir pirėla, o paskui jau tėvė ar kė nors kitė, tėvo vietoj namuose likusė. Pietau-jant pirėlys ŗpveda kalbas, kaip ėydas maldas. Jis taip jau moka ŗpimponuoti visus valganėiuosius, jog dėiem bematant palinksmė-ja, pakyla nuotaka. Ima girti perėdamojo ŗkė, gerė elgesė, darbėtu-mė. Iėpasakoja, kiek yra karėinėiū, ŗprėdymų, skolų, jei pastarėjė nesant, pagyrė puodas pirėlys garbingai pareiėkia, kad jo perė-damasis jaunikis neturės nē skatiko skolų. Jeigu, tas kalbas iėgirdusi, mergaitė pradėda tvainytis, tai jaunikis ir be pirėlio praneidimę gau-na suprasti patikės.

Bajorai ir dėiaip jau mandagesni ŗkininkai, pirmė kartė atvėpiavę pirėliuosna, dar nedera, tik susipaėsta, pasiėneka. Tinkamas jau-nikis kvieėiamas dar ir kitė kartė atsilankyti.

Nei jaunikis, nei pirėlys, vėpiuodami pirėliuosna, nesiveėa deg-tinės, saldainiū ar kitė ko panaėaus. Pirėliai, pavieėėjė, pasikalbė-jė, seniau, kol dar buvo paprotys jaunikiams raitiems joti, iėjodavo, o dabar iėvėpiuoja namo. Ėmaiėiai, iėleisdami sveėius, sako: „Rei-kia iėleisti, kad diena nesutrumpėtė“, arba: „Reikia iėleisti, kad duris neŗpriėtumėtė“, ir kt.

Iėvėpiavus jaunikiui, nuotakos tėvai, kartais ir pati nuotaka pasiklausinėja jaunikio pusėje apie jė patė, kaip ėmogų, jo ŗkė, turtė ir t. t. Ėmaiėiai nelabai pasitiki pirėlio gyrimais, nes ir sakoma yra: „Pirėlys ir piemuo visados meluoja“. Nors, kaip aprasta, ėmaitis nemėgsta girtis, bet tuokimosi metu pasigirti – ir jam aprastas

(Nukelta ir 6 p.)

Vidos ir Vinco Stankūno ūkaičioje sodyboje (Dialiuo rajonas). Danutės Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 5 p.)

dalykas. Tada visi turtingi, miltø kalnai byra, pieno upės teka. Bet yra priežodis: „Kur mūsų nėra, ten veršiai midø geria, o kad mes nueitume, nė parūgø negautume“.

Apie sandėrybas¹⁹ tepradedama kalbėti nuvažiavę antrą kartą prie tos pačios merginos. Pirðlys pradeda kalbã – klabina tėvus dėl pasogos, kraieio, padargø, baldø, gyvuliø, nors apytikriai ir þino, kiek mergina gaus dalies. Neveltui yra sakoma, kad „pigios sriubos nė duø nenori lakti“. Bet þemaiþiui ne tiek svarbu pasoga, kiek patsai þmogus, o ðiuo atveju – gera ðeimininkė. Taip pat þemaitis nedaro sandėrybø ir vien dėl mergaitės groþio, nes praktiškai galvojantis þemaitis pasako:

„Ið kaktos smetonos²⁰ nelaipysi“. Kada jau viskas eina į gerãjã pusã, tariamasi dėl laiko atvaþiuoti į ūkvaizdþpius. Jei jaunojo ūkis yra þinomas ir nelabai toli, tai sandėrybos padaromos tuoj, o jei jaunikis yra ið toli ir maþa teþinomas jis pats ir jo ūkis, tada sandėrybos ávyksta ūkvaizdþpius atlikus.

Ne tik senosios, bet ir jaunosios moteriðkės dar iki ðiol, kad ir nelabai, tebetiki burtais. Daþnai sakoma: „Kieno lovon atgulusi katė atveda vaikus, tas liks nevedæs“. Jei pamato katė prausiantis, sako, kad bus sveieø. Jeigu katė atsipraususi eina prie peieiaus, bus neturtingi sveieiai, o jei katė atsipraususi eina nuo peieiaus į trobos galã – þenklas, kad atvyks turtingi sveieiai. Merginos ið savo rankø delno spėja, kokã gausianėios vyrã. Jei delnã sulenkus raukðlė æina į pirmøjø dviejø pirðtø iðlieþã (tarpupirðtã), moteriðkė tikisi gauti girtuoklã vyrã, jei ð pirðtã – ne girtuoklã.

Baigiant raðyti apie zalėtas, reikia priminti, kad kaip seniau, taip ir dabartiniais laikais, zalėtosna vyksta ir pėsti, ypaè neturtingieji. Jiems nereikia jokio pirðlio. Ávairios ceremonijos bei apeigos jø kiðenei neprieinamos, „neakandamos“. Anot jø, tos apeigos, yra visiðkai tuðeias dalykas. Toks zalėtininkas teatrodo, kaip sakoma, nesuskrendæs ir yra tik graþiai apsilvilkæs, t. y. jo visas turtas matyti ant nugaros.

ŪKVAIZDÞPIAI

Prieð ūkvaizdþpius jaunikis, jei turi papãstamø ar giminio, klausinėja apie nuotakas tėvus, jø ūkã, suþino konkreieiai, ar tėvai nėra nusigyvenã, ar galės duoti þadėtã pasogã, ar nuotaka nėra kaprizinga, ðadri²¹, galabija²², o tėvai makariai²³. Blogos giminės ir makario tėvø dukterø ar sūnø rimtieji jaunikiai vengia, tiesiog bijo, nes ir prieþodis tuo reikalu sako: „Kokie tėvai, tokie ir vaikai“, arba: „Obuolys nuo obels netoli riedi“. Mergaitės tėvai ir ji pati tokiu pat būdu, vieno kito savo papãstamo iðklausinėja apie jaunikã – koks jo ūkis, kaip sekasi jam, arba bent jo tėvams gyventi, ar nėra girtuoklis, laidokas, tinginys, keikūnas, sukėius. Trumpai sakant, þiuri, kad būtø vyras darbøtus ir visur akuretnas²⁴. Artimøjø kaimynø beveik niekas nieko neklausinėja apie jaunikius, o tik tolimesniojø, nes sakoma, kad artimiausi kaimynai gali būti dėl ko nors susipykinã ar labai prietelingai²⁵ sugyventi, tad teisybės ið jø nesuþinosi. Taigi tolimesniais kaimynais arba net samdiniais labiau pasitikima. Jei maþesnioji pusė peikia, o daugumas giria, tai mergaitė ar vaikas laikomi gerais þmonėmis.

Atsitinka visokiø buldariø²⁶, kurie, darydami vestuves, nieko nesiteirauja. Jeigu tik nosis patinka, turi turtã, ir puola tuoktis, kaip į gaisrã. Susituokus vyras pjauna þmonã, kaip medþio pjūklø, o þmona vyrã nuolat kremta, kremezija. Tad ir vargsta abu, kaip pelės po parūgas, visã ampio, kol grabo lenta juos perskiria.

Á ūkvaizdþpius sutartinei dienai tėvai pasiima kelis savo giminaičius, pirðlã, dukterã – prisisėda pilnas veþimas ir visi vaþiuoja apþiurėti jaunikio ūkio. Vaþiuoja gerai arkliais, daþniausiai prisiriðã skambalã. Paprastesnieji ūkininkai į ūkvaizdþpius seniau vaþiuodavo visas būrys þmoniø, sugulusiø į kelis veþimus, bet dabar jau po tiek daug nebevaþiuoja, nes nemėgsta skelbintis²⁷.

Atvaþiavusiems į ūkvaizdþpius pastato butelã degtinės ant stalo, padeda upkandai sviesto, kumpio, sūrio, duonos, kartais arbatos, ir viskas. Bet turtingieji labai gerus pietus pataiso. Pavalgã eina apþiurėti jaunikio turto.

Pirmiausia apþiuri þemã, trobesius, tvartuose – gyvulius, darþinėse – paðarã, vazaunėje²⁸ – padargus, veþimus, þemės dirbimo árankius, klėtyse – grūdus, ant viðkø²⁹ – baldus, trobose – kambarius ir jø árengimã. Palipã ant trobos, apþiuri rúkytã mėsã, laðiniø paltis, apvertas kartis deðrø, puodus lydytø arba leistø taukø. Jei þiemos metu yra daug sniego, tai pirmiausia ūkio vertã spėja ið trobesiø, gyvuliø „dailumo“, ūkio dydþio. Þemės gerumã spėja ið gero ðieno, ðiaudø, grūdø stambumo, ilginio ilgio ir kt. Apþiurėję viskã, eina į gerãjã trobã, ir, jei jau nuotakai ir jos tėvams tinka jaunikio ūkis, pradeda pagaliau klausinėti, ar savo vardu valdo ūkã, kiek bus karðinėiø, iðrėdymø.

Seniau ūkio niekas nedalydavo, nesvarbu, kiek vaikø buvã vaikø. Broliams seserims tėvai raðtu paskirdavo, kokã turi sėti paselã, kiek drabuþiø eilio reikia pasiðdinti. Paselã turėjo sėti tol, kol broliai ir seserys pasirėdydavo. Nuo to ir dabar tebėra upsilikusi daina: „Up paselininko vyro neisiu. ..“ Pinigines visai maþas dalis teraðy-

davo, bet duodavo padargø, gyvuliø, „rokamastës³⁰“. Kiekvienai tada merginai kraita paëiai reikëdavo susikloti. Piemomis iki 11 valandos nakties verpdavo vilnas, linus, pakulas, o gavënios metu ausdavo audeklus. Seneliai pasakoja, kad prieš 110 metø vyrui ið 50 deðimtiniø pinigais teduodavø tik po 3 ditkas³¹, o jau prieš 90 metø turtingesnieji duodavo dukterims po 12 rubliø. Vyrams tuo laiku, be pinigø, duodavø arklà, apie 4 karves ir tiek pat aviø, 5 kiaules, keletà þasø, darbinius medþio ratus, kurie neturëdavo beveik jokios geleþinës dalies, iðskyrus aðiø rinkius, þagræ, akëëias. Duodavo ir ðlëdes³² be ðëniø³³, visø rûðiø grûdø po keletà pûrø, aprengtà lovà³⁴, staliukà, porà krëslo, kirvà, drabuþiø vienà eilæ, stotkø³⁵. Moteriðkos iðtekëdamos gaudavo maþdaug tiek pat, kiek vyrai, gyvuliø, grûdø ðlajus, brikelà, baldø, tik jie bûdavo daug graþesni, kelias skrynias drabuþiø, ið kuriø apie 30–40 naminio barvø³⁶ ir keletà pirktiniø (fabriko darbo), kelias ðiltas storas dideles skaras (kuskas), kelias deðimtis skepetaiëiø³⁷, tarp kuriø bûdavo kelios ðilkinës, apie 40–50 staltiesiø, rankøluosëiø, paklodþiø, keletà atklodþiø, patalus, 2 pagalvius, apie 10 porø pirðtiniø, kuriø daug iðdalydavo àvairiø sutuoktuvio metu apeigø dalyviams, kelias deðimtis priejuosëiø (kasdieniniø ir iðeiginiø), languotø, dryþø raiðëiø ir raiðëiuokø po kelias deðimtis – jø buvo perkeliniai ir bûtinai adyti, lininiai (namie austi) ir beliniai (namø audimo). Taip pat gaudavo po kelis ðimtus metrø plonø ir storø lininio audeklø (plonø – drobë, storø – samplëðiniai, lamstyëiai, pragijai), keletà ritiniø (apie 30–40 m) milo, kiek maþiau vilnonës ar pusmarðkinës medþiagos kilimams, tiek pat ritiniø vilnonës, belinës medþiagos sijonams, naþutkoms³⁸, ðniurelkoms³⁹. Vienoms duodavo tik stakles ir ratelà, o kitoms dar ir mestuvus, vyturus, iekelles, graþiai iðdroptà kratyklæ nuòdukoms ir pakuloms purtyti, ðepeëius vilnoms ðukuoti, daug nyëiø, skietø, ðautuvø, ðeivø keletà tuzinø⁴⁰, kelis ðperokus⁴¹, lanktà.

Kai jau viskas yra apþiurëta, jei nuotakai ir jos tãvams netinka, tada iðvaþiuoja ið jaunikiø ūkio, o jei tinka, pirðlys pradeda kalbëti, kiek tãvas galutinai duos pinigais, kiek skirs kraieio, padargø, rokamastës, nes, jei kartais kas tãvams nepatinka (kai per maþas ūkis ar kartais neiðgali þadëtosiø pasogø duoti), tada tãvai sumaþina dalà. Gerai þinoma, kad visi didþiais neðasi⁴², kai kalba eina apie turtà, t. y. didelæ dalà skelbiasi; o kai reikia ið tikro kalbëtis, pasirodo

Vidos ir Vinco Stankûnø þemaitiøkoje sodyboje (Þiauliø rajonas). Danutës Mukienës nuotrauka

esà kitaip. Ir prieþodis yra: „Paþadësi – patieðysi⁴³, neduosi – negriedysi⁴⁴“. Pirmiausia tariasi dėl pinigø, paskui dėl kraieio, gyvuliø, padargø, rokamastës. Kai dalis jau yra galutinai sutarta ir þinomas vaicino ūkyje iðmokestis, pirðlys eina prie sandërybø. Nei jaunikis, nei nuotaka dėl dalies nesidera, bet tarp savæs ðnekuëiuojasi, nes uþ jaunikà kalba pirðlys, kuris ið anksto yra susitaræs, be ko negalima sutikti. Bet, jei vienas ant ram krenta à akà, viena ir antra pusë nusileidþia, nes ðiuo atveju þemaitis tenkinasi ir maþesne pasoga. Ðà savo nusistatymà jis pateisina sakydamas: „Kad ir à pinigø miegà (aruodà) traldà àstatytumei, ir ið ten iðsikas“. Tada prasideda pietus.

Seniau þemaiëiai, mægstantys didþiais neðtis ir norintieji pasirodyti geriau uþ kitus, veþdavosi à ūkvaizdþius kumpio, degtinës, sùrà ar varðkës, sviesto. Kitko – duonos, arbatos, pyrago, naminio alaus – duodavo pats jaunikis. Jei nieko pietums nebuvo atsiveþta ir susësdavo nuotakos noru, ðioji sumokëdavo 5 rublius. Be to, ūkvaizdþiø me-

tu norintieji susituokti, reikalui iðtikus, aiðkiausiai iðsiaiòkindavo, ar nèra vienas su antru susijæ giminstës ryðiais – iki ketvirtos kartos negalëdavo nei tekëti, nei vesti. Senøjø rûpestis bûdavo iðvesti giminstæ⁴⁵. Ðiais laikais paprotys veþtis uþkandþius à ūkvaizdþius vaþiuojant yra visiðkai iðnykæs.

Jeigu ūkvaizdþiø metu, kai taisomi pietus, netyëia virtuvëje suduþta indas, tai þenkla, kad suderës. Motina, àbëgusi à trobà, esantiems sveëiams praneða ðia naujienà, kuri esanti pirmas atsitikimas jos dukters sandërybose, ir pranaðauja, kad yra galiomybë susiderëti.

Po pietø jaunesniosios moterys ir vyrai, kompanijoj àlinksmëjæ, uþtraukia dainas, kuriø tik keletà paminësiu.

Vai dirbau, dirbau naujà tiltelà,
Lankysiu mergelæ kas vakarëlà.

Vai, ne jok, ne jok – nezalëëiokis,

(Nukelta à 8 p.)

(Atkelta iš 7 p.)

Negausi tu manęs, – nespadiavokis.

Jok prie savojų, prie bagotojų⁴⁶,
Kur vakar upvakar barveles pirkai.

Nereik man tokios didžiai bagotos,
Bile būtų mergelė darbininkė.

Mano mergelė darbininkėlė,
Sumerkė plūgtelį į eperelį.

Atlėkė įsėsi su įsėsi pulku,
Sumaišė vandenį su juodu purvu.

Pakol tas vanduo nusistovėjo,
Bernelis mergelę sau perkalbėjo.

Mano plūgtelis kaip viens sniegelis
Ir patį mergelę kaip lelijelę.

Vai, skalbė skalbė paluzgurdama,
Ant medžių šakelių išdžiaustydama.

Naujos staklės, plonos drobelės,
O audežė kaip lelijelė.
Ramta dry-lia-lia (3 kartus) .

Naujas bambelis, širvas įrgelis,
O artojėlis kaip dobilėlis.

Ramta dry-lia-lia. (3 k.).

Sumyniau takus, nuplėčiau batus,
O vis dėl tavęs, jauna mergele.
Ramta dry-lia-lia (3 kartus) ,

Per lankelį jojau,
Lankoj polės vysta,
Vysta, įsta polės,
Balti dobilėliai.

Per girelį jojau,
Jodamas dūmajau –
Ir prijau dvarėlį,
Paliją rūmelį,

Išein tėtūdelis,
Išein tėtūdelis –
Sodin mane nuo įrgelio,
Vadinį dvarėlį.

Į vidų vadino,
Už staliu sodino.
Už staliu sėdėdamas,
Vyną, midų gėriau.

Vyną, midų gėriau,
Pro langą veizėjau,
Ko įveng mano juodbėrelis,
Stainėje būdamas.

Švogėliai⁴⁷ mano,
Balandėliai mano,
Duokit įrgiui avišėlių,
Ėysto vandenėlio!

Per kiemą aš jojau –
Kepurėlė krito.
Eik šė, eik šė, mergele,
Paduok kepurėlę!

Kepurėlę davė,
Patį graudžiai verkė.
Neverk, neverk, mergele,
Rasit, mano būsi.

A jau, a jau atėjo bernelis?
A jau, a jau atėjo jaunasis,
Šilką juoda kuskele pasirišęs.
Palios rūtą kvietkelę upsikidęs?

– Eik šėn, eik šėn, mergele jaunoji,
Atverk, atverk vartelius girgėdanėjus!
Šaunus mano įrgelis baidysis,
Šviesus mano šiedelis laupysis.

O kam šėri įrgelį nejudams?
O kam myli mergelę neimdams?
Dėlto šėriu įrgelį, kad josiu,
Dėlto myliu mergelę, kad imsiu.

Vidos ir Vinco Stankūno šeimaitėkoje sodyboje (Šiaurinio rajonas). Danutės Mukienės nuotrauka

Dvejis metus þirgelá iððeriau,
Tretá metá tuo paèiu iðjojau.
Dvejis metus mergelá mylèsiu,
Tretá metá tà paèià paimsiu.

Vieniems besilinksminant ar baigiant dainuoti, kiti (tèvai arba globèjai), pirðlys, ið kitur pakviestas raðtininkas, raðo „úkvaizdþiø raðtà“, kuriame yra tiksliai suraðoma ateinanèiojo ar ateinanèiosios á svetimà úká dalis (pinigai, kraitis, baldai, gyvuliai ir kt.). Ðio raðto gavèjai turi teisæ, negaudami savo laiku tøvø papadètosios dalies, reikalauti jos net teismo keliu. Bet ir vieni, ir antri per daug nevertina to raðto, nes jis neturi stiprios juridinès galios.

Gavusieji „úkvaizdþiø raðtà“, nuo savæs áduoda raðtà, vadinamà „apraðø raðtu“, kuriuo úká turintis jaunikis arba, priedingu atveju, jaunoji úpraðo ateinanèiajam ar ateinanèiajam dalá ar visà savo nejudamà turtà. Kartais apraðø raðtas paraðomas su tam tikra sąlyga, t. y., kad, mirus ðio raðto iðdavèjui, gráþinama áneðtoji dalis arba, kad mirusiojo giminès neatsiimtø úkio, úpraðo turtà. „Apraðø raðtas“ yra daromas namuose matant liudininkams arba pas notarà, tuo tarpu, kai „úkvaizdþiø raðtas“ raðomas tik dël formalumo, kad vieni ir antri þinotø (ant to raðto nepasiraðo liudininkai, beveik visados trúksta ir paties dokumentà suraðiusiojo paraðo). Seniau, „apraðus“ darydami, visuomet paþymèdavo tiek ir tiek „up vainikà“. Ðioji kaina kartais praðokdavo dvigubà ar trigubà atsineðtosios dalies vertæ. Vadinasi, vyrui mirus ir jo giminèms norint atimti likusá úká, ðie norintieji turèdavo sumokèti nustatytàjà dalá „up vainikà“ ir gráþinti áneðtàjà dalá. Nors vyras mirtø ir vos kelioms dienoms praèjus po ðliùbo⁴⁸, vis vien niekas, kol nesumokæs minètø ánaðo kainos, negalèdavo atimti jos mirusio vyro turto, arba priedingai.

Naðlès bûdavo vyrø brokijamos. Bet turtingosios visada gaudavo turtingus vyrus.

Dabartiniais laikais vainiko ákainojimas neberaðomas „apraðø raðte“ ir nustojo savo reikðmès.

Jauniesiems atsisveikinus, úkvaizdþiø moteriðkos ir jaunieji vyrai dainuoja dainas.

Keletá ið jø:

Ant aukðto kalnelio, po ápuolèliu –
Ten jaunos mergelès linelius rovè.
– Padèk, Dievs, padèk, Dievs, jauna mergele!

Að tamstai padèsiu linelius rauti.

Vidos ir Vinco Stankūno þemaitiðkoje sodyboje (Ðiaulio rajonas). Danutès Mukienès nuotrauka

Nepadèk, nepadèk, jaunas berneli!
Man padès, man padès jauna seselè.
Pas tamstos matuðæ gèriau ir valgiau,
Tamistos matuðè man paþaðèjo.

– Netiesà tu kalbi, ðelmi berneli
Be mano valelès nieks nepaþaðès.
Kà gèrei, kà valgei, reiks upmokèti,
Bet manæs, mergelès, neperkalbèsi.

Ne savo þirgeliau pas mane jojai,
Ne savo þiedelá man dovanojai.
Brolelio þirgeliau pas mane jojai,
Seselès þiedelá man dovanojai.

Áleiski þirgelá á purvynèlá,
Ámeski þiedelá á rùdymèlá!

Kad savo þirgeliau pas mane josi,
Kad savo þiedelá man dovanosi,
Iðleisiu þirgelá á pùdymèlá,
Upmausiu þiedelá ant baltø rankeliø.

– Mergele jaunoji, kas tau parùpo?
Kam lieji aðaras ant ðviesio rùbø?

– Berneli jaunasis, daug skolos turi –
Nelinksta ðirdelè up tamstos eiti...

– Mergele jaunoji, kas tau pasakè?
Kas gi tau gromatas⁴⁹ taip greitai raðè?
– Ið Telðio studentai gromatà raðè,
Geltona volungè antraðà neðè.

Eisiu á girià vendrauti⁵⁰,
Savo mieliausio ieðkoti,
Neðiu vainikà ant rankos,
Aukso þiedelá ant antros.
Parduosiu aukso þiedelá,
Vaduosiu ðelmi bernelá.

Girioj paukðtelis giedojo,
Strielèius ant kelio klùpojo
– Neðauk, strielèiau⁵¹, paukðtelio,
Að ne tos girios paukðtelis.
Að ne tos girios paukðtelis –
Baltos motuðæs dukrelè.

(Nukelta á 11 p.)

Vidos ir Vinco Stankūno pėmaitiukoje sodyboje (Diaulio rajonas). Danutės Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 9 p.)

– Kad būt, motuodės dukrelė,
Būtum su oīlkø barvele.

– Palenksiu kalne berpelā,
Pakarsiu ðelmiā bernelā.
Ðe tau, ðelmi, – kyboki,
Ne mane, jaunā, viliki!

Ai, ai, Dievuþi, kà að padariau,
Kad jaunas dieneles pardaviau!
Ak, að durnē⁵², kà að padariau,
Kad jaunas dieneles savo pardaviau!

Ak, að durnē, kà að padariau,
Kad berneliui rankā daviau!
Kad suderėjau,
Lig ðiol po jomarkus – tra-lia-lia-lia-lia...

Su berneliais gėriau, linksmai dainavau –
Jau ir dainuðkos atliko,
Maþne verksmas neuþtiko,
Kad reik þenytis⁵³.

Man susėdai kalba:

„Vaikis nepuikus“,
O man paėiai rodos,
Kad nēr ko peikti.

Tik nepinau, koks jo būdas.
Gal jis būti koksai būdas nepersakomas.
Ar jis þinos, kas ta pati?
Rasiť, ðokins per peėkaklā⁵⁴ dēl menko daikto.

Tuoj po ūkvaizdþiø, tà paėià dienā, pradedamos sandėrybos.

Sandėrybos

Sandėrybø apeigos yra atliekamos trejopu laiku: 1) skubomis per zalėtas, 2) ūkvaizdþiø metu ir 3) einant prie poterio.

Vyras, iðeidamas į nuotakos ūkà, bet kuriuo metu gali atlikti sandėrybas, o nuotaka, iðeidama į jaunikio ūkà, tegali tik per ūkvaizdþius ir priedø einant prie poterio. Vaþiuodama pas jaunikį į ūkvaizdþius, niekada nesiima „þiedo“ ir juo labiau negali daryti sandėrybø.

Seniau per sandėrybas kaip þenkla, kad jau bus vestuvės, jaunikis duodavo nuotakai, atitinkamai pagal savo turtingumà, pinigø. Nuotaka iðneðdavo penkiø rubliø vertės pirktinæ skarà, kuria apvyniojusi jaunikiiui kaklā, pabuėiuodavo jà pirðlio ir namiðkiø akyse. Vėliau skaros vietoje per sandėrybas nuotakos emė naudoti ðalikus (juostas), o dabar jaunikiiui uþmaunamas ant pirðto þiedas. Merginø þiedai skiriasi nuo iðtekėjusio þiedø tuo, kad nėra vienodo ploėio ir turi akeliø. Suderėjus pirðlys sudainuoja:

Ðimtā metø turėjau,
Tokiā jaunā suderėjau.
A-lia, a-lia-lia,
Tokiā jaunā suderėjau.

Taip pirðlys dainuoja tik jaunai mergaitei suderėjus. Dar kita sandėrybø daina:

Uþ juriø, uþ mariø,
Uþ vandenėlio
Be vėjo ievelė
Ðakeles lenkė.

Be vėjo ievelė
Ðakeles lenkė.
Bernytis mergytæ
Jau perkalbėjo.

Bernytis mergytæ
Jau perkalbėjo,
Aukselio þiedelā
Jau dovanojø.

Tu aukso þiedelā
Kasdien dėvėsi,
Bernelio vardelā
Beminavosi⁵⁵.

Suderėjus ðeimininkės virtuvėje sumuða vienà ar kelis puodus